

TÜRKİYE TÜRKÇESİ DOĞU GRUBU AĞIZLARINDA ŞİMDİKİ ZAMAN EKLERİ

*Fatih ÖZEK**

ÖZET

Şimdiki zaman kipi fiilin gösterdiği oluş ve kılışın içinde bulunulan zamanda başladığını bildirir. Şimdiki zaman biçimleri Türkçenin ilk dönemlerinden itibaren çeşitli eklerle gösterilmiştir. Doğu grubu ağızlarında da şimdiki zamanı ifade etmek için çeşitli ekler kullanılmaktadır. Bu eklerin bir kısmı ölçünlü dildeki şekillerle aynıdır. Ancak büyük bir bölümü ise ölçünlü dilden farklıdır. Bu bağlamda çalışmamız, Doğu grubu ağızlarında kullanılan şimdiki zaman eklerini tespit etmeyi, tespit edilen eklerin genel Türkçe ile ilgisini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şimdiki zaman eki, Türkiye Türkçesi ağızları, Doğu grubu ağızları, şekil bilgisi

THE CONTINUOUS TENSE SUFFIXES IN THE TURKEY- TURKISH EAST GROUP DIALECTS

ABSTRACT

The mode of continuous tense indicates the beginning of the occurrences, given by a verb. Various suffixes has been used for continuous tense since the earliest period of Turkic. To indicate continuous tense, different suffixes is being used in the Turkey-Turkish East Group Dialects. Some of which is the same with the ones in the substandart language. But most of them is different from the substandart Turkish. In this context, our study aims to identify these suffixes and the relation between general Turkish the suffixes, used for continuous tense in east Turkish dialects.

Key Words: Continuous tense suffixes, Turkey-Turkish dialects, East Group Dialects, morphology

* Yrd. Doç. Dr., Fırat Ü. İnsani ve Sos. Bil. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: ozekfatih@gmail.com

Bu çalışma Leylâ Karahan'ın Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması¹ adlı eserinde sınırlarını çizdiği Doğu Grubu ağız bölgesini kapsamaktadır².

Şimdiki zaman kipi fiilin gösterdiği oluş ve kılışın içinde bulunulan zamanda başladığını gösterir. Bu ek hem şekil hem zaman ifade eden eklerden biridir. Şekil eki olarak bildirme, zaman eki olarak da şimdiki zaman ifade eder.

Şimdiki zaman kavramı Türkçenin ilk yazılı belgelerinden itibaren Türkçenin tüm dönemlerinde farklı birçok ekle ifade edilmiştir. Eski Türkçe (ET) döneminde şimdiki zaman için özel bir ek kullanılmamış, geniş zaman eki olan -r/-Ir/-Ar eki hem geniş zamanı hem şimdiki zamanı bazen de gelecek zamanı ifade etmiştir³. Bu dönemde işlek olmamakla beraber -yur/-yür eki de şimdiki zaman işleviyle kullanılmıştır.

Karahanlı ve Harezmi Türkçesi döneminde de şimdiki zaman ifadesi ET'de olduğu gibi çoğunlukla geniş zaman ekiyle karşılanmıştır. Karahanlı Türkçesinde şimdiki zamanı ifade etmek için ayrıca -a, -e ve -may,-mey ekleri mevcuttur. Harezmi Türkçesinde de geniş zaman ekleri dışında şimdiki zaman eki olarak ET'de de kullanılmış olan -yur, -yür eki kullanılmıştır⁴.

Eski Anadolu Türkçesi (EAT) döneminde -r,-Ir,-Ar geniş zaman ekleri daha önceki dönemlerde olduğu gibi şimdiki zaman ve geniş zaman işlevleriyle kullanılmış olmakla beraber, -makta, -mekte ; -a, -e ; -ga, -ge ekleri hususi olarak şimdiki zamanı ifade etmiştir. EAT'nin ilk dönemlerinde az sayıdaki örnekte zarf-fiil eki yardımıyla birleşerek fiil olarak kullanılan -a yorur yapısı, 16. yüzyıldan itibaren ekleşmeye başlayarak -yor<-yori<-yorır şekilleriyle ve gelişimiyle günümüz Türkiye Türkçesine (TT) kadar gelmiştir⁵.

Çağdaş Türk lehçelerinde kullanılan şimdiki zaman ekleri çeşitlidir⁶. Konuyla ilgisi bakımından bu lehçelerden sadece Azerbaycan ve Türkmen Türkçelerinde kullanılan şimdiki zaman eklerine değinilecektir. Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zaman eki ET'de olduğu gibi geniş zaman ekiyle karşılanmıştır. "Bu sahada şimdiki zaman için ayrı bir ek ortaya çıkmamış, geniş zaman ekleri geniş zamana ve şimdiki zamana taksim edilmiştir. Dar ünlülü (-ır,-ir,-ur,-ür) şekiller şimdiki zaman, geniş ünlülü (-ar,-er) şekiller ise TT'deki geniş zaman karşılığı olarak gelecek zamana taksim edilmiştir⁷. Gramer kitaplarında böyle bir ayırmadan bahsedilse de Vahit Türk, geniş ünlülü şekiller ile dar ünlülü şekiller arasında tam bir ayırım olmadığını, yer yer birbirlerinin yerlerine kullanıldıklarını belirtmiştir⁸. Türkmen Türkçesinde şimdiki zaman eki yardımcı fiillerle kurulmuş yapılar hariç (-p duur, -p otur, -p yatır, -p yöör) -yaar,-yeer ve /r/ ünsüzü düşmüş -yaa,-yee'dir⁹.

¹ Leylâ Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, TDK Yay., Ankara 1996

² Leylâ Karahan'ın dört alt gruba ayırmış olduğu ağızlar şunlardır: Ağrı, Artvin Merkez, Şavşat (Artvin), Ardanuç (Artvin), Yusufeli (Artvin), Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa (Birecik ve Halfeti hariç), Van ağızları.

³ A.Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, TDK Yay.; Ankara 1988, s.80

⁴ Vahit Türk, "Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 10, Haziran 1999, s. 10-11

⁵ bk. Tuncer Gülensoy, "Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Eki", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Hatırasına Armağandan ayrı basım, Ankara 1995, s.283

⁶ bkz. Vahit Türk, agm.

⁷ Vahit Türk, agm., s.24

⁸ Vahit Türk, agm., s.24

⁹ Mehmet Kara, *Türkmençe*, Akçağ Yay.; Ankara 2001, s.47-48

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

Türkiye Türkçesi Doğu Grubu Ağızlarında Şimdiki Zaman Ekleri

Doğu grubu ağızlarında şimdiki zamanı ifade eden çok sayıda ek kullanılmaktadır. Bu ekler kaynaklarına göre şöyle gruplandırılabilir:

1. –yor grubu şimdiki zaman ekleri
2. –r/-Ir grubu şimdiki zaman ekleri
3. –Ar grubu şimdiki zaman ekleri
4. –yer grubu şimdiki zaman ekleri
5. –yUr grubu şimdiki zaman ekleri

1. –yor grubu şimdiki zaman ekleri

–yor şimdiki zaman eki TT ağızlarının tamamında görülmektedir. Ancak bunlardan bazıları kullanıldıkları bölge ağızlarında aslî şimdiki zaman ekidir, bazıları ise ölçünlü dilin etkisiyle ağzılara yerleşmiş şekillerdir. Doğu grubu ağızlarında görülen –yor eki ve –yor ekinden gelişmiş şimdiki zaman ekleri aslî şimdiki zaman eki olmayıp daha ziyade ölçünlü dilin etkisiyle şehir ve ilçe merkezlerinde kullanılan eklerdir.

1.1. -yor

diyor (El. 211-LX/31); oluyor (El. 210-LX-11); yaşıyorum (Van, VMA 12.25); ohıyorum (Van, VMA 29.93); yenyordum (Bing./Karlıova, BKA I.A.2); çıhıyor (Bing./Karlıova, BKA II.A.55); oliyor (Erz./Tortum, EİA 07 015 03/4)

1.2. –yo<-yor

Ek bünyesindeki akıcı /r/ ünsüzünün düşmesiyle oluşmuş şekillerdir: geliyolar (El.175-XLIII/10); biliyolar (Bing./Karlıova, BKA III/10); tophiyoler (Bing./Karlıova, BKA XIII/6); uyanıyo (Gümş./Torul, GKTA 17/24)

1.3. –yör<yor

/y/ ünsüzünün etkisiyle ek ünlüsü incelmıştır. Gümüşhane ili Kelkit ve Torul ilçelerinde rastlanan bir ektir: kapaniyör (Gümş./Torul, GKTA 20/20); diyör (Gümş./Kelkit, GKTA 49/23)

2. –Ar grubu şimdiki zaman ekleri

Azerbaycan Türkçesinde –Ir eki şimdiki zamanı ifade ederken, –Ar şekli geniş zamanı ifade etmektedir¹⁰. Türkiye Türkçesinde böyle bir ayırım olmaksızın daha ziyade tek heceli fiil kök veya gövdelerine getirilen geniş zaman ekidir¹¹. Doğu grubu ağızlarında kimi örneklerinde ek ünlüsü kapılı é olarak, yaygın bir şekilde şimdiki zaman işleviyle kullanılmaktadır. Bu kullanımlarda geniş zamanın her zamanı içine alan, fiilin her zaman ortaya çıktığını ve çıkacağını¹² ifade eden geniş kullanımından etkisi büyüktür.

2.1. –ar/-er/-ér

¹⁰ Yavuz Kartallıoğlu, Hüseyin Yıldırım, “Azerbaycan Türkçesi”, **Türk Lehçeleri Grameri** (Editör Prof. Dr. A. Bican Ercilasun), Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 208

¹¹ Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yay., İstanbul 1993, s. 276

¹² Muharrem Ergin age., s.274

çiharük (Erzc./Kemah ErzcYA 3.19.14); çihardar (Kars/Arpaçay, AKD s.47); gazaner (Erzc./Tercan ErzcYA 6/7/24); götürer (Bing. BMA I/26); getirer (Bing. BMA I/24); baherler (Bing. BMA I/32); soyilmër (Van, VMA 36/32); otrer (Bing./Karlıova, BKA XII/67); alèruh; ohèruh (Erz./Oltu, EİA s.354); èderem (Erz./Tortum, EİA 07 024 01/ 14); başlerim (Erz./İspir, EİA s.354); görerim (Erz./Humut, EİA s.353) gelerdi (Kars/Arpaçay, AKD s.53); toPlër (Tun./Pertek, TPHYA XLIII/2); sorèrsız (Tun./Hozat, TPHYA VI/1)

2.2. -èy<-±<-èr

Erzincan Kemah ve Refahiye ilçeleri ağızlarında 3. tekil şahıs kullanımlarında tespit edilen bir ektir. Gelişiminin èy<-±<-èr şeklinde olduğunu kanaatindeyiz. “Uzun ünlülerin kendilerinden önce ya da sonra ikinci bir ünlü türetmek suretiyle ikizleşmeleri birçok dilde görülen doğal bir gelişmedir”¹³. Türkçede uzun ünlülerin /y/ ile ikizleştiği birçok örnek mevcuttur:

Tkm güyç “güç”< *kūç; Tkm diy- “de-”<*tī-; Karag. taş “taş”<*tāş; Kırg., Kzk. kıymıl “hareket”<*kīmıl

yapëy (Erzc./Kemah ErzcYA s.166); gorhëy (Erzc./Refahiye Erzc.YA 4/11/48); yapmëy (Erzc./Kemah Erzc.YA 3/26/23)

3. -r/-İr grubu şimdiki zaman ekleri.

Doğu grubu ağızlarında kullanılan aslî şimdiki zaman eklerindedir. Bu kullanımı geniş zaman eklerinin tarihi süreç içinde şimdiki zaman işleviyle kullanılmasına ve Azerbaycan Türkçesinin Doğu grubu ağızları üzerindeki etkisine bağlamaktayız. Doğu grubu ağızlarında kullanılan -r/-İr grubu şimdiki zaman ekleri şunlardır:

3.1. -r

bilmirem (Bing. BMA I.8); dersin (Bing., BMA, II/C/95); bilmir (Bing./Karlıova, BKYA X A-91); ètmir (El./Ağın, KBAYA XLVII-14); çorhir (Bit./Adilcevaz VGKHA 7/165); bilmirem (Bit./Adilcevaz VGKHA 1/78)

3.2. -ır/-ir/-ur/-ür

gèdir (El./Ağın, KBAYA XLVII/17); düşir (El. /Ağın, KBAYA XLVII/30); olir (Erzc./Tercan ErzcYA 6/1/12); gidir (Erzc./Tercan ErzcYA 6/2/40); yeyir (Erzc./Çayırılı ErzcYA 5/17/9); bahir (Bing. BMA V/68); çekirler (Bing. BMA I/30); bahiram (Bit./Adilcevaz VGKHA I/27); tutiram (Bit./Adilcevaz VGKHA 7/108); sevürem (Van/Erciş VGKHA 18/9); hahliyahülürsen (Bit./Adilcevaz VGKHA 2/57); yapirem (Van, VMA 34/7); görirem (Van, VMA, 45/74); edirler (Bing./Karlıova, BKA B/XI/35); olir (Bing./Karlıova, BKA IV/A/3); aliram, gelirem; (Erz./Tortum, EİA s. 353); alirih (Erz./Karasu, EİA s. 354); yoğurir (Kars, DİAT, s.147); içirdi (Kars/Arpaçay, AKD s.41)

3.3. -ıl<-ır

3. çoğul şahıs eki almış yapılarda gerileyici benzeşme ile oluşmuş şekillerdir: geliller (Bit./Adilcevaz VGKHA I/ 93); içiller (Bit./Adilcevaz, VGKHA I/129); alillar (Erz./Aras, EİA s.357); geliller (Erz./Karasu, EİA s.358); bahiller (Van, VMA, 51/59)

3.4. -ı/-i<ır/-ir

bahi (El. /Keban KBAYA VIII-8); oli (El./Keban, KBAYA I-7); bili (Diy. DMA I-131); ; atisan (Diy. DMA XLVII-3); sorisan (Urfa, UMA 20/5); vurilar (Urfa, UMA 27/5); ohisan (Erzc.

¹³ Talat Tekin, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Türk Dilleri Araştırma Dizisi 13, Simurg Yay., Ankara 1995, s. 123

ErzcYA s.165); sevisen (Erzc. ErzcYA s.165); vuruli (Bing. BMA I.39); düşi (Bing. BMA VIII.39.370); ali (Tun./Hozat, TPHYAXIII/10); gidisin (Tun./Hozat, TPHYA XIII/71); ölçi (Bit./Adilcevaz, VGKHA 2/42); kahi (Bit./Adilcevaz, VGKHA 1/45); bahılar (Van/Erciş, VGKHA 13/165)

3.5. i<ir

kaçı (Urfa UMA 2/40); gelşen (Erzc./ ErzcYA s.165); geljük (Erzc./ ErzcYA s.167); durıyam (Van VMA 2/50); duramı (Van, VMA 2/34); bişi (Van, VMA 33/49); gülşer (Gümş./Torul, GKTA 17/82); açiler (Gümş./Kelkit, GKTA 45/24); gatım (Kars, DİAT s. 152); atı (Muş, MMA /XXIII/17); evlendirı (Muş, MMA/XIII/48)

3.6. -ıy/-iy/-uy/-üy<-ı/-i/-ü/-ü<-ir/-ir/-ur/-ür

-ıy/-iy/-uy/-üy ekleri -ir/-ir/-ur/-ür eklerinden gelişmiştir. Gelişimi -ıy<-ı/-i/-ü/-ü<-Ir şeklindedir. Ekin oluşumu -ey ekinde olduğu gibi uzun ünlünün /y/ yarı ünlüsünü türeterek ikizleşmesiyle oluşmuştur: biliyem (Diy., DMA XXV-58); deyiym (Diy. DMA XXXV-27); aliyim (Diy./Çüngüş, DÇÇA 18.11); soyıysın (Diy./Çüngüş, DÇÇA 14.5); bahıyam (Urfa/UMA 17.10); yapıyam (Urfa/ UMA 25.5) gaçıy (Erzc./Refahiye ErzcYA 4/15/34); biliy (Erzc./Refahiye ErzcYA 4/19/14); yahıyer (El. Keban KBAYA XXIII-22); taniydi (Tun./Pertek, TPHYA I/118); olüy (El. ELA XXIII/3); göyuyar (El. ELA XXVIII/12); içiyem (Van, VMA 1/69); uzaniyem (Van, VMA 1/69)

4. -yer grubu şimdiki zaman ekleri

Ek, Diyarbakır Çüngüş, Çermik; Erzincan Kemah, Refahiye; Artvin Ardanuç; Bingöl Karlıova; Gümüşhane Torul, Kelkit; Tunceli Pertek ağızlarında görülmektedir. Türkmen Türkçesindeki -yaar/-yeer ve /r/ ünsüzü düşmüş -yaa/-yee şimdiki zaman ekleriyle şekil ve işlev olarak paralellik göstermektedir. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri-I adlı eserde Kozan, Kadirli, Gaziantep, Kahramanmaraş Türkmenlerinde bu ekin görüldüğünü ve Türkmen yazı dilindeki -yaar/-yeer ile aynı olduğu belirtilmektedir¹⁴. Doğu grubu ağızlarında görülen -yer ekinin, -yor ekindeki ünlünün düzleşmesi ile değil; müstakil bir ek olarak, Türkmen Türkçesinde hâlen kullanılan -yeer ve yee ekiyle aynı işleve sahip bir ek olduğu kanaatindeyiz.

4.1 -yer/-yér

geliyerlár (Diy./Çermik, DÇÇA 6/8); vèrmiyerlár (Diy./Çüngüş, DÇÇA 8/29); oluyér (Erzc./Kemah ErzcYA 3/14/19); sawuşiyér (Erzc./Kemah ErzcYA 3/36/75); geçiyer (Art./Ardanuç, AAYA VIII/13); ańımyer (Art./Ardanuç, AAYA VIII/9); otırmıyér (Bing./Karlıova, BKA XII/67); göriyerim (Gümş./Torul, GKTA 4/9); diyer (Gümş./Kelkit, GKTA 29/27);

4.2 -ye/-yè<-yer/-yèr

koşeyelár (Diy./Çermik, DÇÇA 6/6); geliyè (Erzc./Refahiye ErzcYA 4/6/1); yatıyè (Erzc./Refahiye ErzcYA 4/17/13); varyelár (Art./Ardanuç, VIII/19); varye (Art./Ardanuç, AAYA IX/7); gidiyè Tun./Pertek, TPHYA IV/2)

4.3. -yél/-yel<yer

vereyèller (Erzc./Kemah ErzcYA 3.20.8); yapèyèller (Erzc./Kemah ErzcYA 3.20.8); ekiyèller (Art./Ardanuç, AAYA s.42); ohumiyeallar (Art./Ardanuç, AAYA s.42)

5. -yUr grubu şimdiki zaman ekleri

¹⁴ Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I, Filler, Basit Çekimler, TDK Yay.; Ankara 2006 s. 242

-yUr eki Türkçenin belli dönemlerinde şimdiki zaman eki olarak kullanılmıştır. İlk olarak Göktürk ve Uygur dönemi metinlerinde rastlanılmaktadır: “Anta kalmışı yir sayu kop toru ölü *yoryur* ertig” (KT G 9); “Bu yürütünçüde asıg tusu kılı *yoryur*” (Kuanşi im Pusar)¹⁵; “Yilig esinig basutçu iş bulub ökliyür bediyür...”(M. 41-37)¹⁶

Harezmi Türkçesi döneminde de ek görülmektedir: “Sücüg til birle mini oldayursen” (KHŞ, 2173); “Niçe bu dünya şadgusun yiyürsen”(KHŞ, 1955)

Codex Cumanicus’da da yür(i)- şekli mevcuttur¹⁷.

Necmettin Hacıeminoğlu Kutb’un Hüsrev ü Şirini ve Dil Hususiyetleri adlı eserinde, bu ekin geniş zaman ekinde ayrı bir ek olduğunu ifade etmiştir. Farklı bir ek olduğunu da şu tespitiyle dile getirir: “Metinlerde geçen örneklerin büyük çoğunluğunda –ur/-ür eki münhasıran ünsüzle biten fiil köklerine gelmekte. –r eki de ünlü ile biten fiil köklerine gelmektedir. Fakat elimizdeki örneklerin yirmi sekiz tanesinde fiil kökü ünlü ile bittiği halde, geniş zaman eki –r değil, –ur/-ür’dür ve araya bir /y/ bağlayıcı ünsüzü girmiştir”¹⁸. Ayrıca aşağıda da bahsedileceği gibi Codex Cumanicus’da da bu tür kullanımların olmasını da göz önüne alarak geniş zaman ekinde farklı yür(i)-yur(i)- menşeli bir ek olarak değerlendirmiştir. Ali Fehmi Karamanoğlu –yur/-yür ekinin görüldüğü örneklerden hareketle, ET’de aynı anlam ve kullanışta iki fiilin varlığını (yor(u)- ve yür(i)-) kabul etmektedir. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri adlı eserde “öyle anlaşılıyor ki bir yandan fiilin ET’deki yor(i)-/yur(u)- şekli devam ederken bir yandan da tarihi Kıpçakçada aynı fiilin incelmış ve daralmış yür(i)- biçimi ortaya çıkmıştır. Nitekim -yor biçimi bugünkü Türkiye Türkçesinde, -yür/-cür/-jür biçimi bugünkü Kıpçak lehçelerinde devam etmektedir.”¹⁹ açıklaması yapılmaktadır. Doğu grubu ağızlarında kullanılan –yUr aslı şimdiki zaman eki ve –yUr’dan gelişmiş –yır/-yir; -yı/-yi şekillerini de bu açıdan bugün TT’de kullanılan –yor ekinde gelişmiş bir şekil olarak değil; ilk yazılı belgelerimizden itibaren yori- fiilinden ayrı olarak gelişmiş yür(i)-, yür(ü)- fiillerinin ekleşmesiyle meydana gelen bir şekil olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. –yUr ekinin Doğu grubu ağızlarındaki görüntüsü şu şekildedir:

5.1.-yur/-yür

Derlediğimiz metinlerde Gümüşhane Torul ve Kelkit ilçelerinde tespit edilen bir ektir: gidiyür (Gümş./Torul, GKTA 10/29); yaziyür (Gümş./Torul, GKTA 17/10); diyür (Gümş./Kelkit, GKTA 29/23)

5.2.-yır/-yir<-yur/-yür

iyir (Erzc./Kemah ErzcYA 3.19.16); gediyir (Erzc./Kemah ErzcYA 3.36.58); diyir (Erzc./Tercan ErzcYA 6.1.15); sıhıliyir (Erzc./Çayırılı ErzcYA 5.21.23); tanıyiram (Van/Erciş VGKHA 15.78); bekliyirem (Bitlis/Ahlat VGKHA 25.306); ağıliyir (Bitlis/Adilcevaş VGKHA 1.3); kesiyir (Gümş./Torul, GKTA 19/37); geliyir (Gümş./Kelkit, GKTA 29/8); ohıyir (Erz./Şenkaya, EİA s. 357); eyliyir (Kars, DİAT, s.45); ahsıyir (Kars/Arpaçay, AKD s.49); diyiruh (Muş, MMA XIV/21); deyir (Muş, MMA XIII/54)

5.3.-yı/-yi<-yır/-yir<-yur/-yür

ğıziyi (Erzc./Refahiye ErzcYA 4.6.107); çıhiyi (Erzc./Refahiye ErzcYA 4.20.30); biçiyi (Erzc./Kemah ErzcYA 3.13.14); anlamayı (Gümş./Torul, GKTA 16/23); söyleyi (Gümş./Kelkit, GKTA 29/79); geliyi (Erz./Şenkaya, EİA s. 357)

¹⁵ Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I, Filler, Basit Çekimler, TDK Yay.; Ankara 2006 s. 238

¹⁶ Vahit Türk, *agm.* s.13

¹⁷ Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I, Filler, Basit Çekimler, TDK Yay.; Ankara 2006 s. 239

¹⁸ M. Necmettin Hacıeminoğlu, *Kutb’un Hüsrev ü Şirini ve Dil Hususiyetleri*, TDK Yay.; Ankara 2000, s. 135

¹⁹ Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I, Filler, Basit Çekimler, TDK Yay.; Ankara 2006 s. 239

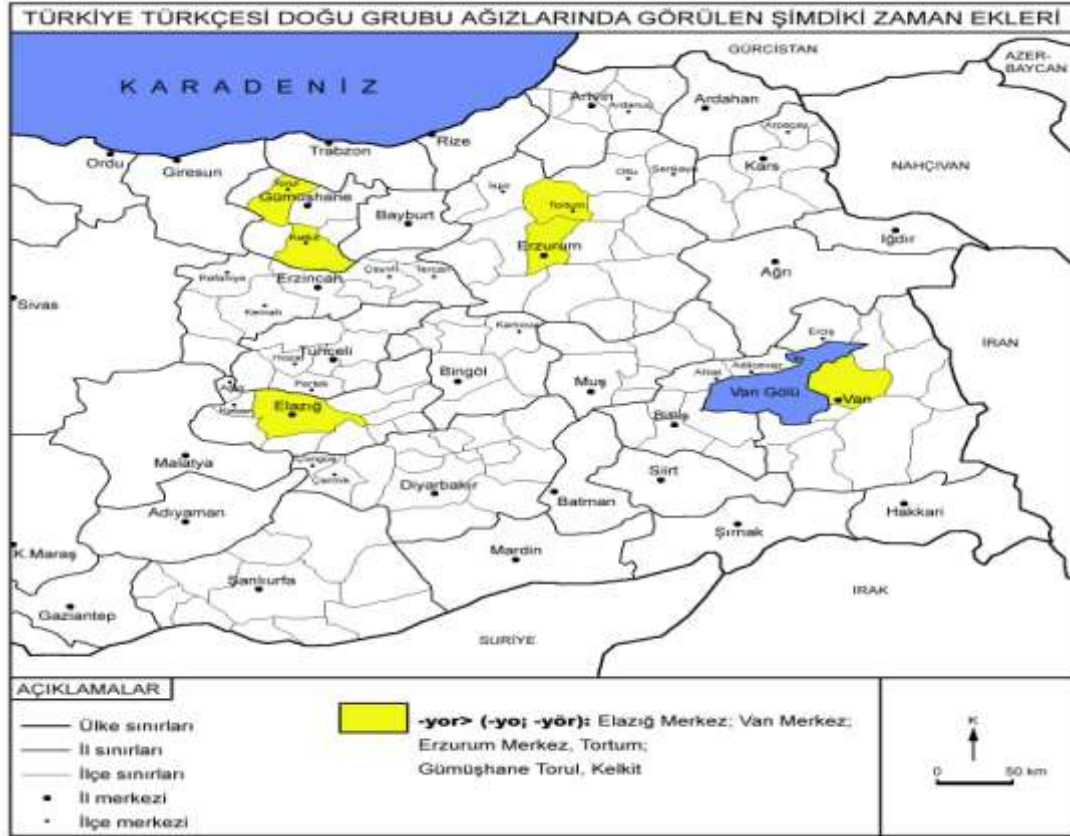
Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

Tablo.1 Ekler ve Görüldüğü Ağızlar

-yor> (-yo; -yör)	Elazığ Merkez; Van Merkez; Erzurum Merkez, Erzurum Tortum; Gümüşhane Torul, Kelkit (Bkz. Harita 1)
-r/-Ir >(-ıl; -ı,-i,-i; -ëy; -ıy,-iy,-uy,-üy)	Elazığ Merkez, Ağın, Keban, Bingöl Merkez, Karlıova; Erzincan Merkez, Tercan, Çayırılı, Refahiye; Bitlis Adilcevaz; Van Merkez, Erçiş; Erzurum Tortum, Karasu; Kars Merkez, Arpaçay; Diyarbakır Merkez, Çüngüş, Çermik; Urfa Merkez; Tunceli Hozat, Pertek; Gümüşhane Torul, Kelkit (Bkz. Harita 2)
-Ar	Erzincan Kemah, Tercan; Kars Arpaçay; Bingöl Merkez, Karlıova; Van Merkez; Erzurum Oltu, Humut, İspir, Tortum (Bkz. Harita 3)
-yer >(-yër; -ye,-yè)	Diyarbakır Çermik, Çüngüş; Erzincan Kemah, Refahiye; Artvin Ardanuç; Bingöl Karlıova; Gümüşhane Torul, Kelkit; Tunceli Pertek (Bkz. Harita 4)
-yür >(-yır,-yir; -yı,-yi)	Erzincan Kemah, Tercan, Çayırılı Refahiye; Gümüşhane Torul, Kelkit; Van Erçiş; Bitlis Ahlat; Erzurum Şenkaya; Kars Merkez, Arpaçay; Muş Merkez (Bkz. Harita 5)

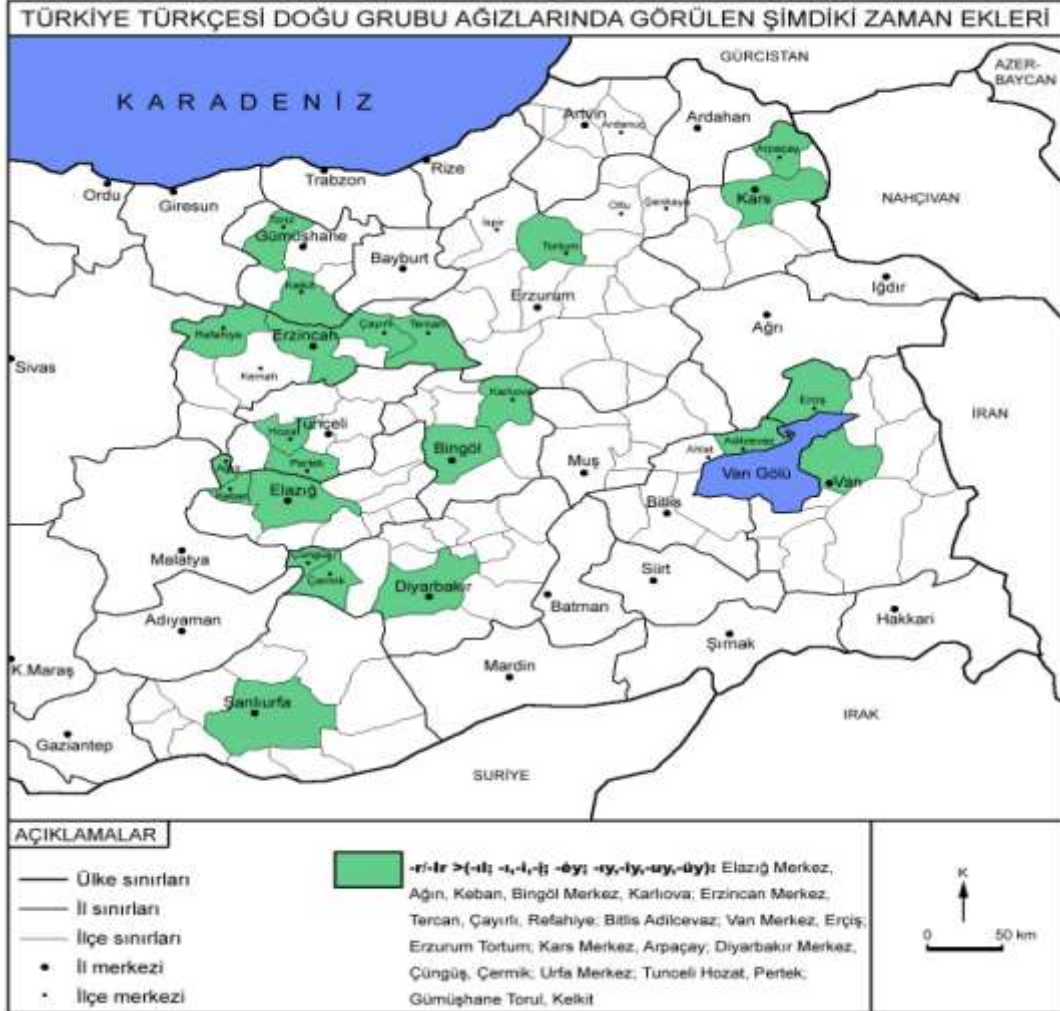
Haritalar

Harita 1. -yor grubu şimdiki zaman eklerinin görüldüğü ağızlar

Turkish Studies

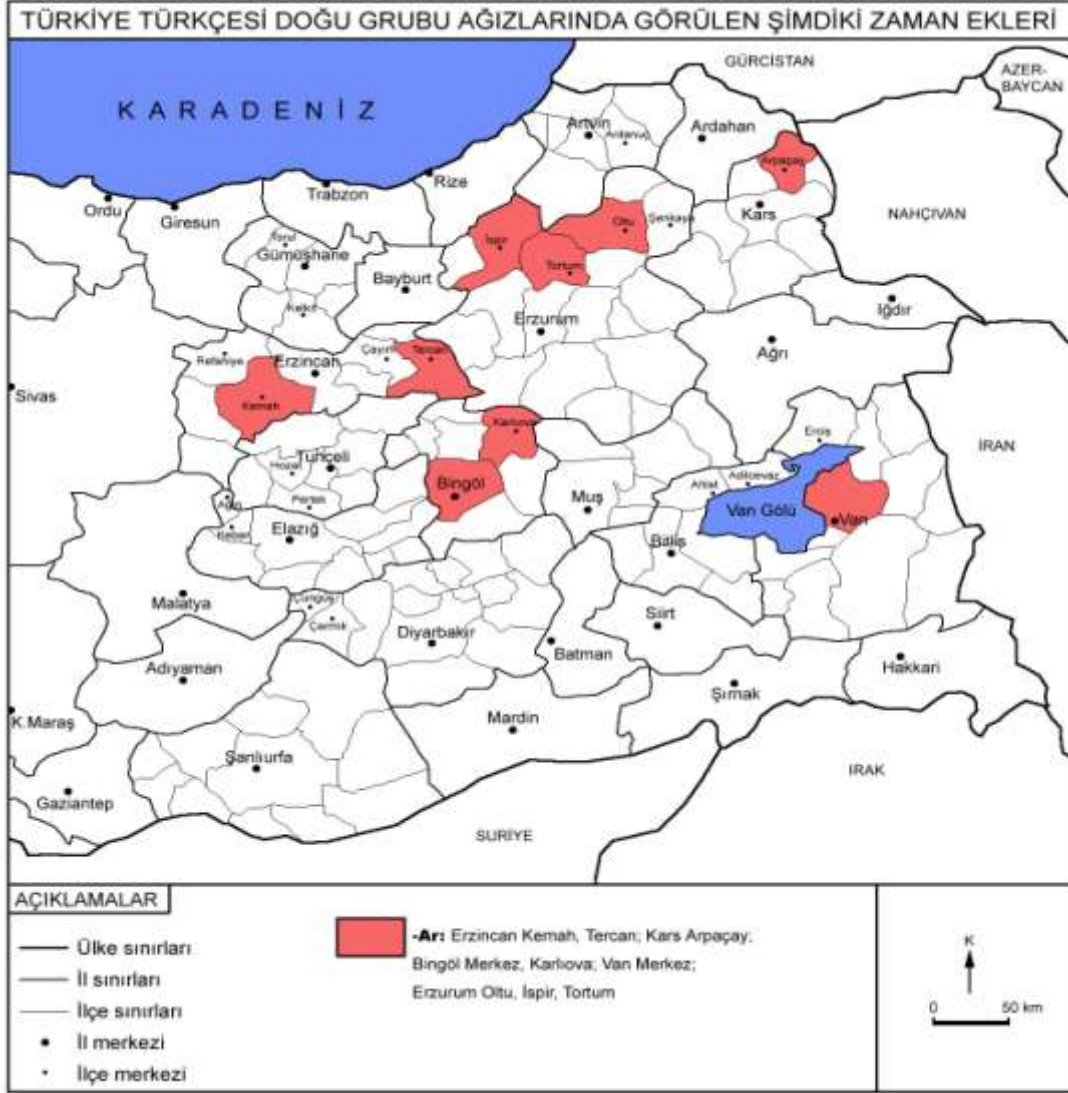
International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

Harita 2. --r/-Ir grubu şimdiki zaman eklerinin görüldüğü ağızlar

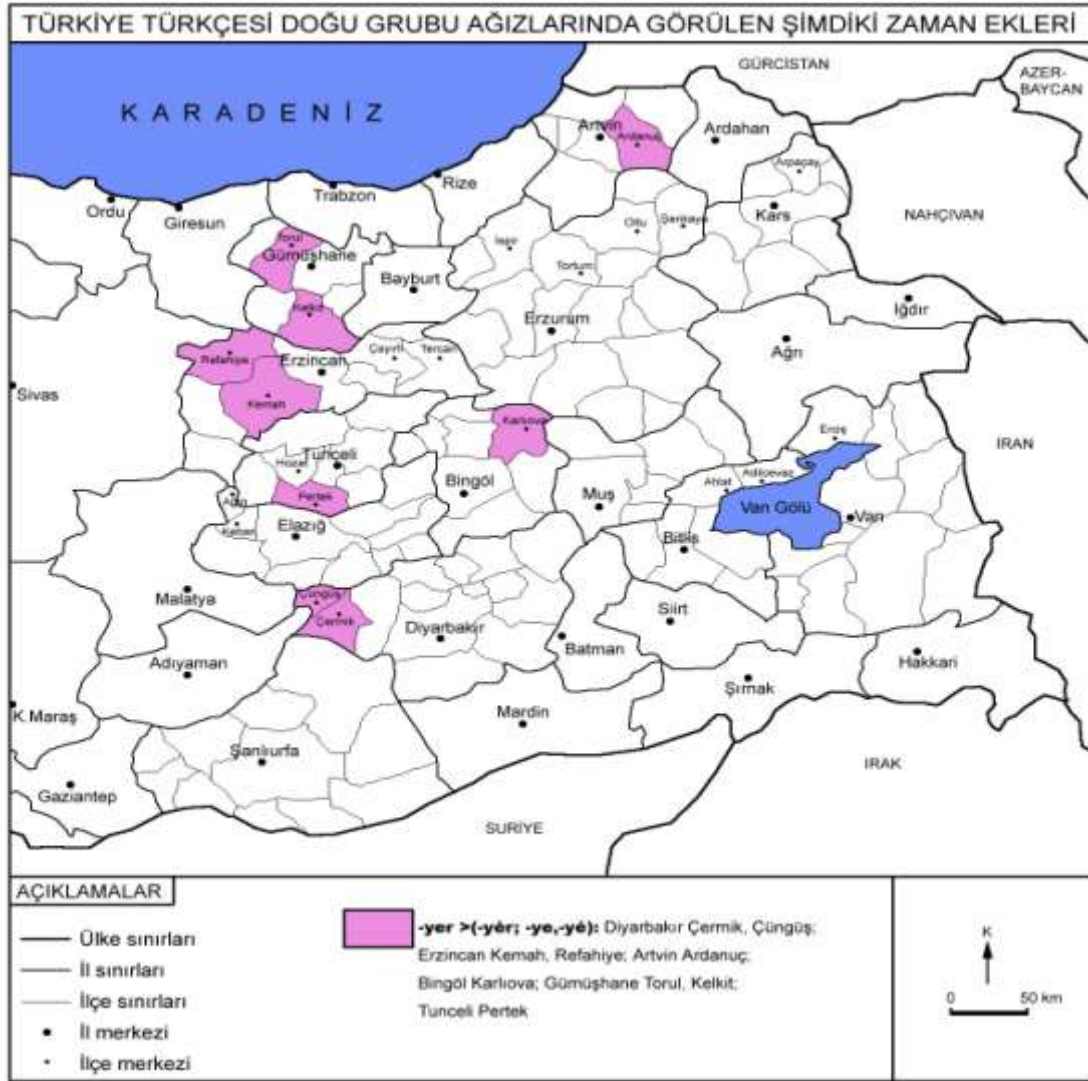
Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

Harita 3. –Ar grubu şimdiki zaman eklerinin görüldüğü ağızlar

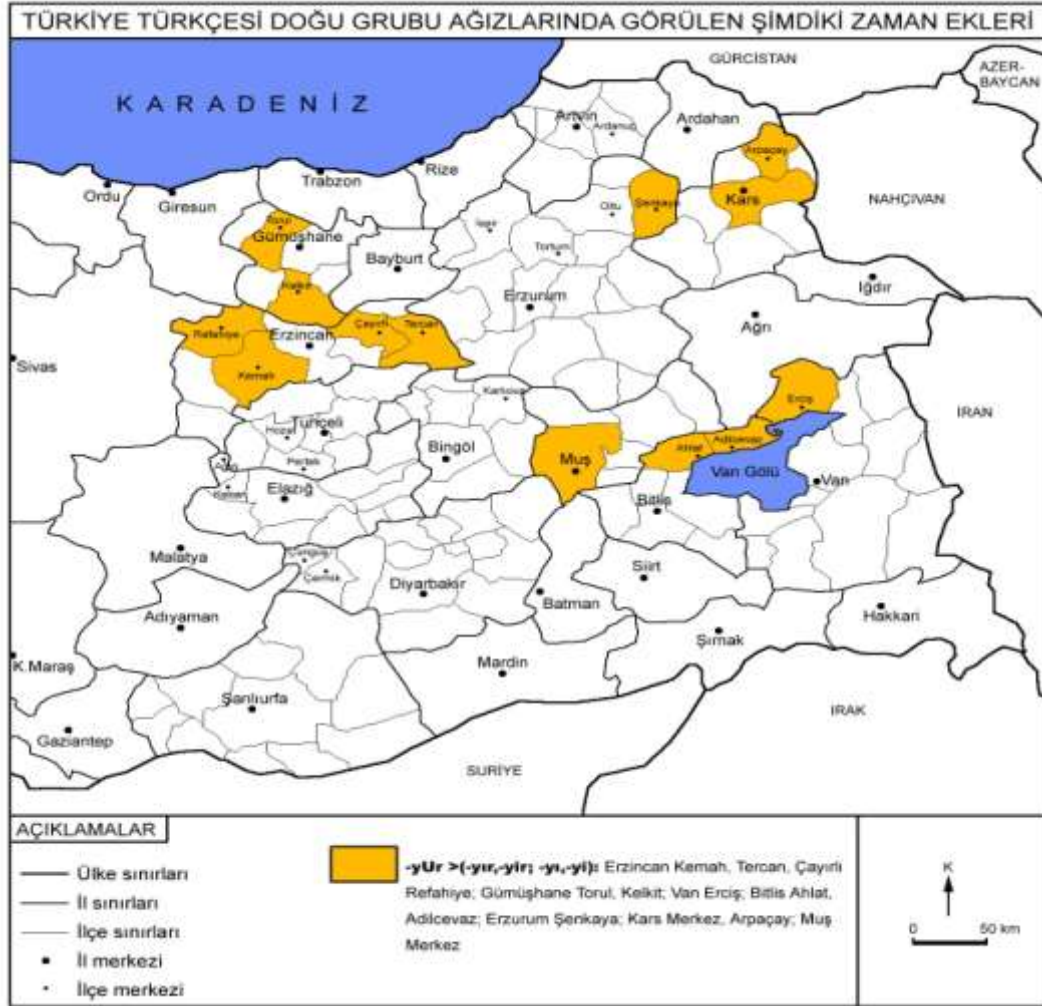
Turkish Studies

Harita 4. -yer grubu şimdiki zaman eklerinin görüldüğü ağızlar

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 7/1 Winter 2012

Harita 5. -yUr grubu şimdiki zaman eklerinin görüldüğü ağızlar

Sonuç

Doğu grubu ağızlarında aslı şimdiki zaman ekleri -r/-Ir/ grubu, -Ar grubu, -yUr grubu ve -yer grubu şimdiki zaman ekleridir. -yor grubu şimdiki zaman ekleri Doğu grubu ağızları için aslı olmayıp ölçünlü dilin etkisiyle ağızlara yerleşmiştir. Dolayısıyla -yo/-yō ve yör ekleri dışında bu bölge ağızlarında -yor ekinden gelişmiş şimdiki zaman eki yoktur.

-r/-Ir grubu şimdiki zaman ekleri tarihi süreçte ve bugün Azerbaycan Türkçesinde görülen şimdiki zaman ekleriyle aynıdır. -Ar grubu şimdiki zaman ekleri, -Ar geniş zaman eklerinin şimdiki zamanı ifadesiyle kullanılmasıyla oluşmuştur. -yer grubu şimdiki zaman ekleri Türkmen Türkçesinde varlığını sürdüren şimdiki zaman ekleriyle aynı işlevdedir. -yUr grubu şimdiki zaman ekleri de yor(u)- fiilinin değil, yur(ı)-/yür(i)- fiilinin devamıdır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012*

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
AKD	:Arpaçay Köylerinden Derlemeler
Artv.	:Artvin
AYA	:Ardanuç ve Yöresi Ağızları
Bing.	: Bingöl
Bit.	: Bitlis
Bkz.	: Bakınız
BMA	: Bingöl Merkez İlçe Ağzı
BMKA	: Bingöl Merkez İlçe ve Köyleri Ağızları
ÇÇYA	: Diyarbakır İli Çermik ve Çüngüş Yöresi Ağızları
ÇPHYA	: Çemişgezek, Pertek ve Hozat Yöresi Ağızları
DA	: Diyarbakır Ağzı
DİAT	: Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar
DÇÇA	: Diyarbakır ili Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağzı
Diy.	: Diyarbakır
DMA	:Diyarbakır Merkez Ağzı
DTCF	: Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi
EİA	: Erzurum İli Ağızları
ELA	:Elazığ İli Ağızları
El.	: Elazığ
Enst.	: Enstitü
Erz.	: Erzurum
Erzc.	: Erzincan
ErzcYA	: Erzincan ve Yöresi Ağızları
F.Ü.	: Fırat Üniversitesi
G	:Güney
Karag.	:Karagas
KBAYA	:Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları
KHŞ	:Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i
KT	:Köl Tigin Abidesi
MMA	:Muş Merkez Ağzı
M.	:Maytrisimit
Özb.	:Özbek

Turkish Studies

TDK	:Türk Dil Kurumu
TKYA	:Torul ve Kelkit Yöresi Ağızları
TPHYA	:Tunceli Pertek, Hozat Yöresi Ağızları
Tkm	:Türkmen
Tun.	:Tunceli
UMA	:Urfa Merkez Ağzı
Üniv.	: Üniversite
VGKHA	: Van Gölü Kuzey Havzası Ağızları
VMA	: Van Merkez Ağzı

KAYNAKÇA

- AKÇAN, Murat, **Torul ve Kelkit Yöresi Ağızları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniv., Sosyal Bilimler Enst., Ankara 1999
- BURAN, Ahmet, **Keban, Baskil, Ağın Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara 1997
- CAFEROĞLU, Ahmet, **Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar**, TDK Yay., Ankara 1995
- ERGİN, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yay., İstanbul 1993
- ERTEN, Münir, **Diyarbakır Ağzı**, TDK Yay., Ankara 1994
- HACIEMİNOĞLU, M. Necmettin, **Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri**; TDK Yay.; Ankara 2000
- GABAIN, A.Von, **Eski Türkçesinin Grameri**, TDK Yay., Ankara 1988
- GEMALMAZ Efrasiyap, **Erzurum İli Ağızları** (İnceleme-Metinler-Sözlük), TDK Yay., Ankara 1995
- GÖNEN, Mehmet Emin, **Van Gölü Kuzey Havzası Ağızları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniv., Sosyal Bilimler Enst., Diyarbakır 2003
- GÜLENSOY, Tuncer “*Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Eki*”, Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Hatırasına Armağandan ayrı basım, Ankara 1995
- KARAHAN, Leylâ, **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, TDK Yay., Ankara 1996
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I, Filler, Basit Çekimler**, TDK Yay.; Ankara 2006
- KARTALLIOĞLU, Y.; YILDIRIM H.; “Azerbaycan Türkçesi”, **Türk Lehçeleri Grameri** (Editör Prof. Dr. A. Bican Ercilasun), Akçağ Yay., Ankara 2007, s.171-230
- KÜÇÜKER, Peki, **Bingöl Merkez İlçe ve Köyleri Ağızları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), F.Ü. Sosyal Bilimler Enst., Elazığ 1988
- ÖZÇELİK, S., BOZ, E., **Diyarbakır İli Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağzı**, TDK Yay., Ankara 2001
- ÖZÇELİK, Sadettin, **Urfa Merkez Ağzı**, Ankara 1997

-
- ÖZKAN, İbrahim Ethem, **Ardanuç ve Yöresi Ağızları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniv., Sosyal Bilimler Enst., Kayseri 1996
- ÖZMEN, Şeyda, **Muş-Merkez Ağızı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), F.Ü. Sosyal Bilimler Enst., Elazığ 2007
- SAĞIR, Mukim, **Erzincan ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara 1995
- TEKİN, Talat, **Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler**, Türk Dilleri Araştırma Dizisi 13, Simurg Yay., Ankara 1995
- TOSUN, İbrahim, **Çemişgezek, Pertek ve Hozat Yöresi Ağızları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), F.Ü. Sosyal Bilimler Enst., Elazığ 1996
- TÜRK Vahit, “*Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri*”, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 10, Haziran 1999.